

## A varázsló etikája — avagy: vers és hatás

Az irodalomkritikát mind szükségszerűbben kiegészítő „hatásszociológia“, avagy legalábbis hatáskutatás a romániai magyar irodalomnak is létszükséglete lenne. Az író—olvasó találkozók, a könyvkereskedelmi kimutatások, a középiskolások versenyei, a még igen ritka felmérések — lásd például az *Igaz Szó* Ady-tesztje, a *Korunk* néhány hasonló akciója — így is érdekesítő tanulságokat villantottak fel. Mindez azonban még kevés. És talán épp a *Korunk*nak lehetne jelentős pásmája az írás tömeghatásának felmérése: hogyan, milyen mélyen és szélesen áramlik át a tömegre irodalmunk eszmeisége, szelleme, akarása?

Az alábbiak: csak önkényes széljegyzetek ehhez.

1. *Aki sokszorosít, abban talán eleve adott némi cezarománia és narcizmus: titkon azt reméli, hogy meghallgatják.* Lassan el is árnítja magát, s ha nyolcszáz vagy ezer példányban sikerült az írás „önszaporítása“, úgy érzi, új bibliát adott a világ kezébe. Holott tudja, hogy kötete szűkebb közössége tagjainak fél-, legtöbb egy ezrelékéhez jut el; tízezer lakosú városban öten, ha megveszik, hol hát a társadalmi (tömeg-?)hatás? No persze, az az öt férfi és asszony lehet *hangadó*; tanár, elöljáró és tekintélyes szavú polgár... Szememre vethető, hogy egyszerűsítő, gépiesen statisztikus a szemléletem. Mert nyilván nem az egyes vers vagy verskötet, hanem a *vers*, a *Költészet* társadalmi hatását kell fürkészniük, a költészet hatása pedig nem az egyedi versek és kötetek hatásának számtani összege, hanem *versek (kötetek, költők, áramlatok) hullámainak egymásutánjából összeálló folyamatos ráhatás. Tehát nem a vízcsepp súlyát kell mérni, hanem az eső, a folyó, a vizesés súlyát, földromboló vagy lapáthajtó erejét.* Adatként vizsgáló, hogy ha a kötet csak fél ezrelékhez jut is el — már az irodalmi hetilapban tízszer, a napilapban közölt vers százszor, a rádióban és a televízióban elmondott vers pedig ezerszer többhöz. Így hát a mérhető felület szempontjából sem lefitymálható a vers közönsége — és így lehetséges hatása sem. Hozzákerekíthetjük persze az összképhez a rendkívüli történelmi helyzeteket is, melyekben a vers szónoki ereje (is) mélyen átújírt a felhámon: szívig, észig.

Mégis olykor úgy érzem, hogy a világ valamennyi iparosa közül a költőknél a legerősebb a szakma (lelkes vagy megértő mosolyra fakasztó) önközpontúsága. Igaz, nincs szebb az eszmei rátartiságnál, az erkölcsi kényességnél, a szent ön-bizalomnál; kell ez még a lószerszám készítéséhez is, hát még a költészet különös, bizarr mesterségéhez; elvégre a költő a saját bőrét készíti ki, abból hasít szíjat a hámjához. Hogyan is lenne ereje hozzá, ha nem hinné vakon: szent terhet cipel — és várják is, mint az áldást!

2. Attól tartok, hogy (főként a fiatalok felé) egy időre befellegzett a *költőies* költészetnek. Esszenciászerű, az irányított robbanás erejével ható, megrázó igazmondásra van szükség ahhoz, hogy a vers ne csak *behelyezkedjék* a társadalom vélt középpontjába, hanem közössége valóságos közérzetéből fakadva, *megfogalmazza az itt-ott félszájjal eladogott igazságokat, esetleg „igazság-kérdéseket“ — és meg is válaszolja ezeket.* Persze, nem hiszem, hogy ez lenne a költészet egyedüli lehetősége, feladata. Egyfelől egymás mellett működnek a legkülönbözőbb érzelmi és szellemi szükségletek; az andalgók, a természetcsodálók, a szerelmi szenvedők, az emlékkönyvolvasók sosem halnak ki, legfennebb — éhínség, forradalom, félelem idején — félreteszik kis sóvárgásaikat. Másrészt a történelem csigalépcsőjén (izlés-emeleteken is) vissza-visszaforgunk — fölfelé. A szalon-líra seLYmesége egyszer csak földühít, és durva szókimondásra készítet; az éles keménység után azonban föltolulhat a gyöngédség sóvárgása. Nem az emberi butaság jelentkezik a divat körforgásában, a szoknyahosszak, hajviseletek és egyebek zsarnoki változásában és ismétlődésében, hanem ellenkezőleg *egyensúlyra törekvésünk lázít hol nyugalomra, hol erőszakosságra, hol hosszú, hol rövid haj viselésére.* Persze: a költészetben még a szókincs változásai (nemcsak a szósejtek elhalása és születése, de a szemantikai és hangulati mutációk is) elfedik a vissza-visszatörést, azaz felismerhetetlenebbé teszik a visszahajlást az előző századhoz, stílushoz, tartáshoz

— de azért ez a harántritmus is jellemzi a poézis lüktető, bonyolult mozgását. De hát én a *mostró* beszélek, és azt mondom, hogy e pillanatban a közérzetet megfogalmazó, a kérdéseket fölállító és megválaszoló, robbanóerejűen igaz versre van szüksége — különösen a jövőt ostromló fiataloknak. A megtépázott múltú és (évtizedekben számolva) kevés jövőjű öregek és öregek, akik már többet tudnak magukról is, mint kellene, hajdani avantgarde és expresszionista és egyéb boldog vadságaitól olykor a horatiusi vagy goethei nyugalom sóvárgásához közelednek, a tisztát, a derűsen vagy kesernyően bizonyosat kívánják mulandóságuk (már testileg is érzett, és ezért nem mohóságot kiváltó) tudatában; jómagam is titokban szonettekkel bíbelődöm, mert a „tökéletes” és ezért megtartónak érzett forma bizonyosságába kapaszkodnék; tudom azonban, hogy nemcsak én félek a tudóraktól, nemcsak én kívánok ma már szuronyroham helyett csöndet, munkát, kertet és még életet — tehát azt is sejtem, hogy az efféle költészetet a lélekben velem egyivásúak, a fáradtak többsége hasonlóképpen kívánja. Talán azért is, mert *rendet akarunk teremteni: legalább a múltunkban*. Az ember ilyenkor már tanulságokat is gyűjtöget, azaz föl-fölcsap soraiban az oktató törekvés, a *tétel*. A költő betege a szakmájának, mondanám, ha e mondatból kiérződne, hogy tulajdonképpen csak szép *szakmai betegségünkre* célok: a mesterség túlbecsülésére.

Pedig közben a költő is tudja, hogy csak kevesekre és csak ritkán hathat *mélyen*. Az ember tizenöt-húsz éven át lélegzi be ugyanazt a levegőt gyermekeivel, és mégsem biztos, hogy egyénisége, erkölce, stílusa, szándéka a gyermekek döntő élményévé lesz. A költő aligha remélhet többet verseitől. De ma tudnia kell: a jövőt ostromló fiataloknak fegyver-versekre, lobogó-versekre, rögbi-versekre, rekord-versekre, beat- és pop- és folk- és valláspótlék-versekre van szükségük. Amelyek fölött összesúgnak és összevesznek. Lapkivágás-versekre és bálványköltőkre: apostolokra és probléma-göcsökre van szüksége. Persze: veszély is származhat ebből; ha a kamaszok egybeesik a politikai mámor kamaszkorával, Mario ráakadhat a maga púpos varázslójára, és erős-egyéniesség-vágyása megkönnyítheti a szemfényvesztő bűvöletet — és lehet a lelki ostromállapotból rossz felé is kitérni! Láttunk már megbabonázott fiatalokat, és bántó volt önfeladásuk (általuk meg sem sejtett) megalázó volta. A varázsló etikája; ez tehát itt a kérdés. Mert a verseskötet ugyan általában a lakosság fél ezrelékéhez jut el — de vannak források, amikor a vers robbanóanyagává lehet.

3. A század legkényesebb és legérzékenyebb idegpályája a nemzeti tudathoz vezet. A mi nemzedékünk saját szívén-bőren tapasztalta ki, milyen végzetes sebeket oszthatgat mindennemű xenofóbia, ostoba önelégültség, kollektív individualizmus, önközpontúság. S hogy milyen nehéz és gyönyörű tudni, hogy minden nemzetben az erények és gyöngeségek — ha vannak nemzeti erények és nemzeti gyöngeségek! — titokzatos törvényszerűséggel ugyanazt az értékvégeredményt adják ki; hogyha lenne finn pontszám az össznemzeti emberérték kimutatására, semmi eltérés nem lenne a *firenzei* és *drezdai* között. Amíg az első személy kollektív többes száma nem támadó ígéret cselekedtet, hanem csak az alkotó szolidaritást műveli ki, addig nemes, magas színvonalú („klubcsapat”) érzelmeket, teremtő tisztánlátást alakít ki és igényel. Csak a bíráló és önbíráló (olykor önbíráskodásig menő) igaz önismeret erősíthet. (Milyen fájdalmas, ha egy közösség elátkozza azt, aki őt például alkoholizmusáért és annak tragikus: véres következményeiért ostromozza!) A romániai magyar költészet történelmi szerepe illúziómentes realizmust követel.

A romániai magyarság mindinkább kétnyelvű nemzetiség. Kívánni a rezet a *megtanult* nyelven is: a tudománytól a politikai szónoklatig mindenben, tündöklően és elismerést kivívóan — és közben az anyanyelvet mélyebben, teljesebben, minden ízében tudni, érezni, művelni — ez lesz a feladat. A romániai magyarnak kétszeres tudása lesz. Ez az egyetlen lehetséges útja. Ha nem így lesz, akkor a *kétszerest* elveszítve: élemler lesz. A modern pap: a költő feladata előre átgondolni ezt a jövőt — és esze meg tehetsége szerint cselekedni. Bár ne csak fél-ezrelékre hatna...

A költészet tömegfogó erejének tartalmi feltétele tehát az összefüzettsége a kor és a (valóságos és lehetséges) olvasó gondolataival, gondolataival. Ez tankönyvi közhely. Közhelylázata azonban nem csorbítja igazságát. Szociológusok mérjék hát fel, mennyire talált rá költészetünkben a tömeg a maga kérdéseire — és mennyire kapott választ...